

Te'vilâtü'l-Kur'ân (İstanbul 2005-2011). Farklı kişiler tarafından yapılan on altı ciltlik tahkik ilmi kontrolü ve editörlüğü Bekir Topaloğlu tarafından gerçekleştirilmiştir. **4.** Muvaffakuddin İbn Kudâme, *Lüm'atü'l-i'tikâd* (İstanbul 1414/1993; *Kelâm İlmine Giriş* kitabıyla birlikte basılmıştır). **5.** Yûsuf. A. Hilâl es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr* (I-V, İstanbul-Beyrut 2019). Bahattin Dartma'nın tahkik ettiği tefsirin ilmi kontrolü ve editörlüğü Bekir Topaloğlu tarafından yapılmıştır. **6.** Ebû Şekûr es-Sâlimî, *et-Temhîd fî beyâni't-tevhîd* (Ankara-Beyrut 2017). Ömür Türkmen'in tahkik ettiği eserin ilmi kontrolü ve editörlüğü Muhammed Aruçi ile birlikte Bekir Topaloğlu tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tercüme. 1. *Arap Dili ve Edebiyatından Tercümeler* (İstanbul 1967, Hayreddin Karaman'la birlikte). *Arapça Okuma Kitabı'nın* bazı bölümlerinin tercümesidir. Eser piyasaya sürülmeyip sadece talep eden öğretmenlere gönderilmiştir. **2.** *İnsan, Kâinat ve Ötesi*. A. Cressy Morrison'un *Man Does Not Stand Alone* adlı eserinin Arapça çevirisinden yapılmıştır (İstanbul 1972, 1986, 6. bs.). **3.** *Kelîle ve Dimne*. Eserin İbnü'l-Mukaffa' tarafından yapılan Arapça tercümesinden çevrilmiştir (İstanbul 1978, 1990, Hayreddin Karaman'la birlikte). **4.** *Mâtüridiyye Akaidi*. Nüreddin es-Sâbûnî'nin biyografisiyle *el-Bidâye fî uşûlî'd-dîn*'in tercümesi ve araştırma notlarından oluşmaktadır (Ankara 1979). **5.** *İslâm Tasavvufu Üzerine*. İbn Haldûn'un *Şifâ'ü's-sâ'îl li-tehzîbi'l-mesâ'il* adlı eserini tahkik ve neşreden (İstanbul 1957-1958) Muhammed et-Tancî'nin bu esere yazdığı "Fî't-Taşavvufi'l-İslâmî" adlı mukaddimenin çevirisidir (İstanbul 2002). **6.** *Te'vilâtü'l-Kur'ân'dan Tercümeler*. Namaz sûreleri ile bazı sûre ve âyetlerin tercümesinden oluşmaktadır (İstanbul 2003). **7.** *Emâli Tercümesi*. Sirâceddin Ali b. Osman el-Üşî'nin manzum akaid risâlesi olan *el-Emâli*'nin tercümesidir (İstanbul 2007). **8.** *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme* (Ankara 2002; İstanbul 2013, 5. bs.). **9.** *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi* (I-II, İstanbul 2015). Bekir Topaloğlu eserin I. cildiyle II. cildin yarısını tercüme etmiş, II, III ve IV. ciltlerin redaktörlüğünü yapmıştır. Eserin neşri halen (2016) Yusuf Şevki Yavuz'un editörlüğünde devam etmektedir.

1975 yılından itibaren düzenli günlük tutan Topaloğlu bir hâtırat kaleme almış olup yayımlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, İstanbul 1981, s. 36-40, 51, 84; a.mlf., *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, İstanbul 2004, s. 5-8, 43-61; Mehmet Yahya Kutluoğlu, *Topal Hoca (Hacı Lekur)*, İstanbul 2004, s. 78, 84-85; a.mlf., *Seksen Yıl Nasıl Geçti?*, İstanbul 2013, s. 27-31; a.mlf., *Yolumuzu Aydınlatanlar: İstanbul'un Meşhur Ulemâ, Evliyâ ve Mürşidleri*, İstanbul, ts. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları), s. 432-435; İlyas Çelebi, "Bekir Topaloğlu", *Çağdaş İslâm Düşünürleri* (ed. Çağfer Karadaş), İstanbul 2007, s. 347-371; a.mlf., "Bekir Topaloğlu: Kur'an ve Kelâm Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür", *Mûâfîd*, sy. 27 (2004), s. 5-24; Hayreddin Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, İstanbul 2008, I, 287-310; II, 15-94, 281-284; Mustafa Öz, *Yılların Özü*, İstanbul 2008, s. 141; Mustafa Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dinî Hayatı*, İstanbul 2008, II, 79-81, 255-348; Haşim Albayrak, *Oflu Hoca Kavramını Oluşturan Din Adamları*, İstanbul 2008, s. 121-123; İsmail Karaçam, *Kur'an Kursundan İlahiyata Din Hizmetinde Bir Ömür: Hatıralar*, İstanbul 2009, s. 198; Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken*, İstanbul 2011, I, 118-119, 135, 149, 484-485; II, 721; III, 1113, 1123, 1133-1138; İsmail Kara, "Bekir Topaloğlu Hoca İçin Rahmet Kayıtları", *Derin Tarih*, sy. 49, İstanbul 2016, s. 52-57.

İLYAS ÇELEBİ

TOPHÂNELİ MAHMUD NÜRİ

(bk. MAHMUD NÜRİ, Tophâneli).

TRABLUSGARP SAVAŞI

İtalya'nın saldırısına uğrayan
Kuzey Afrika'daki
Osmanlı topraklarının
kaybına yol açan savaş
(1911-1912).

1878 Berlin Antlaşması'nda Osmanlı topraklarının paylaşımından bir hisse koparamamış olan İtalya yetersiz gücüne rağmen emperyal hayaller peşinde koşmakta, diğer sömürgeci büyük devletlerle kıyaslanamayacak kadar zayıf durumdaki askerî ve ekonomik durumunu hesaba katarak yakın yerleri gözüne kestirmekteydi. Hedeflediği yer ise uzun zaman önce Fransız hâkimiyetine geçmiş, Kuzey Afrika'daki eski Osmanlı toprakları olan Tunus ve Cezayir arasındaki Trablusgarp vilâyeti ile Bingazi (Cyrenaika) sancağıydı. İtalya bu emellerle buraya birtakım ekonomik yatırımlar da yapmıştı. Tunus'un Fransa tarafından ele geçirilmesi İtalya'nın bu hedefine daha sıkı sarılmasına yol açmış olmakla beraber devletler arası denge siyaseti ve devlet olarak kendi gücü, başına buyruk davranmasına imkân vermiyordu.

20 Mayıs 1882'den beri İttifak devletler grubuna (Almanya, Avusturya-Macaristan) dahil ise de amacına olumlu bakıldığı anda itilâf grubu (İngiltere, Fransa) içinde yer almaya hazırdı. Fransa'nın genişlemesini Fas'a da teşmil etmesi, Trablusgarp ve Bingazi'nin zaptı istikametindeki "millî dava"ya daha da haklılık kazandırmaktaydı. Türk idaresi altında gelişmediğini iddia ettiği bu topraklara medeniyet götürme söylemi sömürge edinme politikasının gerekçesi olarak ileri sürülmekte ve böyle kazanımlar büyük devlet olmanın göstergesi sayılmaktaydı. İtalya'nın Kuzey Afrika'daki son Osmanlı topraklarını işgali, küçük Balkan devletlerini de harekete geçirebileceği ve bunları, aralarındaki anlaşmazlıkları bir tarafa bırakarak Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki hâkimiyetine son vermeye yönelteceği gibi endişeler, böyle bir gelişmeye müdahale etmesi kaçınılmaz olan Avusturya-Macaristan'ı Roma karşısında engelleyici bir politika izlemeye itmekteydi. İtalya'nın üçlü ittifak içinde kalmaya devam edeceği ve Balkanlar'daki durumun değişmesini arzu etmediği gibi Başbakan Giovanni Giolitti'nin verdiği teminatlar Avusturya'nın itirazlarını yumuşatmaktaydı. Fransa'nın Fas krizi yüzünden Almanya ile uzlaşmaya yakın olması, İtalya'nın saldırı planlarını vakit geçirmeden uygulamaya sokması gerektiğine işaret etmekteydi. 1911 sonbaharında dış siyasetteki genel dengeler büyük devletlerin işgal esnasında sessiz kalacakları güvencesini vermekteydi.

Mülkün sahibi olan Osmanlı Devleti'ne gelince, II. Meşrutiyet'in ilânından beri içinde bulunduğu kargaşadan ötürü gelişmelerin sistemli bir tarzda gözlemlendiğini ve gerekli önlemlerle düşmanın niyetlerine engel olmaya çalışıldığını söylemek mümkün değildir ve özellikle iç siyasette İttihat ve Terakkî Fırkası'nın ordu ve hükümet politikalarında büyük bir zafiyetin oluşmasına yol açtığı bilinmektedir. İtalya'nın askerî açıdan harekete geçmesi bu şartlarda başladı. Kasım 1908 – Ocak 1910 arasında Roma elçiliğinde bulunmuş olmasından ötürü sadârete gelen ve görevine 12 Ocak 1910'da başlayan Hakkı Paşa'nın kurduğu hükümetin İtalyan saldırısına karşı tamamen hazırlıksız yakalanmış olmanın mesuliyetini taşıdığı açıktır. Uzun zamandan beri pek çok kanaldan gelen uyarı haberlerine rağmen savaş ilânından üç gün önce mecliste yaptığı konuşmada sadrazam, Türk-İtalyan ilişkilerinin dostça bir seyir takip ettiğini söylemekte ve İtal-

ya'nın kesinlikle Trablusgarp'a saldırmak gibi bir düşüncesi olmadığı teminatını verebilmekteydi (Kurtcephe, s. 69). Aksi ortaya çıkınca, "Eskiden bizim durumumuza düşenin kafası vurulurdu" diyerek istifa etti ve yerine II. Abdülhamid döneminden kalma Küçük Said Paşa getirildi. Said Paşa'nın, dostluğuna bel bağlanan Almanya'nın harekete geçirilmesi girişimi karşılık bulmadığı gibi İngiltere'ye yapılan, Trablusgarp'a el koyarak burasını Mısır statüsünde idaresine alması veya yardımını karşılığında Osmanlı Devleti'nin İtilâf grubuna girmeye hazır olduğu gibi teklifleri de kabul edilmedi. Bu garip girişimler, devletin içinde bulunduğu çaresizlik kadar devletler arası dengelerin de dikkate alınmadığını göstermekteydi. İtalya'nın büyük devletlerin onayı alınmadan böyle bir tecavüze kalkışamayacağını bilinmesi icap ederdi ve hükümetin, iç siyaset çalkantıları içinde açıkça gelmekte olan bu saldırıya karşı yetersiz bazı seviyat dışında ciddi bir önlem alamadığı görülmüyordu. Nihayet özellikle hilâfet konumu ve Arap kamuoyu hesaba katılarak Trablusgarp'ın savaşmadan İtalya'ya terk edilmesi sakıncalı bulunduğundan silâha sanılmaktan başka bir seçenek kalmıyordu, gerçekten de müslüman halk İtalyan saldırısını İslâmiyet'e yapılmış bir tecavüz olarak görüyordu. Bu sebeple Avlonya'dan Şam'a, Selânik'ten, Üsküp'ten Bağdat'a ve Anadolu'nun Kuzey Karadeniz kıyı bölgelerine kadar hemen her yerde yardım toplanıyor, özellikle İttihat ve Terakkî Fırkası kulüpleri vasıtasıyla iâne toplanması başarılı bir şekilde yürütülüyordu. Mısır, Hint iâne cemiyetlerine Cezayir ve Tunus'taki müslümanların yardımları da ekleniyordu. Müslüman hassasiyetine rağmen İtalyan saldırısından ötürü, Osmanlı topraklarında yaşayan çok sayıda İtalyan vatandaşının gözetim altına alınması ve ya sınır dışı edilmesi gibi bir uygulamaya diğer büyük devletlerin tepkisinden çekinildiği için girilmedi. Bu sebeple öfkeli ahalinin İtalyanlar'a karşı taşkınlıklarda bulunmasını önleyecek zabıta önlemleri alındı. Büyük devletlerin ara buluculuk etmelerine imkân vermek üzere ve yapılan teşebbüslerin olumlu sonuç verebileceği beklentisinden hareketle bizzat Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa'nın Trablusgarp'taki askerî âmirlerle saldırıya şimdilik karşılık verilmemesi türünden garip emirler verilmesi çaresizliği yeterince ortaya koymaktaydı (a.g.e., s. 77). 29 Eylül'de ilân edilen savaş kısa zamanda gerçek

boyutuna eriştiğinde ise sahil kesimlerinin dışında kalan iç bölge hatlarının mutlak surette savunulması ve düşmanın iç kesimlere girmesinin önlenmesi, direnişi güçlendirmek üzere yerli halkın, bu arada özellikle Senûsiyye tarikatı ve onun şeyhi Seyyid Ahmed Şerîf'ten yardım istenmesi öngörüldü; bu istek umulanın üstünde ve Osmanlı sonrasında da devam eden bir karşılık buldu. Gönüllü subayların katılımı ve yönlendirmesiyle etkili bir hale getirilen yerli halkın savunmaya katılışı ve direnişi İtalyan işgalini uzun yıllar sahil bölgelerine hapsetti. Bu toprakların yapılan barış uyarınca İtalya'ya terk edilmesinden sonraki yirmi sene içinde işgalcilerin hâlâ iç bölgelere girebilmek için uğraşmaları, yerel ahalinin örgütlenmesi halinde sömürgeci devletlerin pek fazla şansları olamayacağını açıkça göstermekteydi. Öte yandan, daha baştan beri Osmanlı devlet adamlarında Kuzey Afrika'daki bu toprakların elde tutulmasının mümkün olmadığı kanaati hâkimdi, dolayısıyla zevahiri kurtaracak bir çözüme hazırıldılar ve ilk anlardan itibaren de bunun yollarını aradılar. Savaş ilânına rağmen hükümet barışçı çözümler bulunacağı beklentisiyle hâlâ İtalyanlar'a karşı direnilmemesi ve düşmanlıklardan kaçınılması yolunda emirler gönderiyordu. Müslümanların tepkilerinden ve İngilizler'in Osmanlı hilâfeti aleyhindeki planlarından çekinilmese, Bosna-Hersek ilhâkında olduğu gibi durum bir oldubitti ile kabul edilebilecekti.

Preveze'deki bir Osmanlı torpidosunun topa tutulmasıyla İtalyan saldırısı savaş ilânından sonra hemen başladı. Trablusgarp-Bingazi önlerindeki abluka 25-26 Eylül'den itibaren zaten fiilî olarak uygulanmaktaydı, savaşın ilânıyla bu daha da sıkılaştı. Bölgede savunmaya yönelik herhangi bir önlem alınmadığı ve uzun zamandır süregelen işgalle ilgili söylentilere rağmen asker ve silâh yığınağı yapılmadığı gibi mevcut askerî güçlerin önemli bir kısmı da Yemen'de 1910'da tekrar alevlenen ve halen sürmekte olup İtalya tarafından da desteklenen Seyyid İdris isyanının bastırılmasında kullanılmak üzere gönderilmişti. İngilizler'in ve Fransızlar'ın engellemeleri sebebiyle Trablusgarp'a Mısır ve Tunus üzerinden yardım gönderilmesi mümkün olmadı, Osmanlı donanmasının zayıf ve yetersiz hali deniz yoluyla ulaşılmasını da imkânsız kılıyordu. Ekim başından itibaren kablo bağlantısı İtalyanlar tarafından kesilince Trablusgarp-İstanbul arasında haberleşme tamamen koptu. Bu durum

yerel ahalinin ve az sayıdaki Osmanlı kuvvetlerinin, daha önce verilen emirlerin aksine iç taraflara çekilmekten ziyade düşman istilâsına sahillerden başlamak kaydıyla şehir içinde karşı koyma azmine hâle getirmeyse de başlayan bombardımana direnmenin imkânsızlığı kısa zamanda anlaşıldı ve sahillerden uzaklaşarak iç taraflara çekilmek kaçınılmaz hale geldi. Trablusgarp şehri 9 Ekim'de teslim olmak zorunda kaldı. Bir gün önce Tobruk ele geçirilmiş, ardından Derne (16 Ekim) ve Bingazi (21 Ekim) işgal edilmişti.

Bazı Osmanlı gönüllü subaylarının Mısır ve Tunus üzerinden gizlice Trablusgarp'a varmaları ve yerel güçleri düzenlemeleleri, düşmana karşı direnişin önde gelen isimlerinden Süleyman el-Bârûnî'nin etkin rolü ve Senûsî şeyhi Ahmed Şerîf'in cihad çağrısı işgal kuvvetlerinin bölgenin içlerine doğru ilerlemesini güçleştirdi. Osmanlı subayları, Derne'nin 15 km. doğusundaki Aynülmansûr'da doğu, batı ve kuzey cephelerine taksim edilen Bingazi Genel Karargâhı'nı kurdular. Enver Bey 1 Aralık 1911'de buraya gelerek kırk kadar subay ve 400 askerden oluşan karargâhın kumandasını üstlendi. Orduya katılan gönüllü subaylar arasında bulunan Mustafa Kemal doğu cephesinin (Tobruk / Derne) kumandasını üstlendi, burada mart-ekim arasında süren çatışmaları yönetti. Enver Bey'in faaliyetleri özellikle Senûsî şeyhi ve çevredeki kabilelerle olan münasebet açısından önem kazandı, kendisinin padişah sarayına damad aday olması konumuna değer katmakta, Enver de bunu abartarak öne çıkartmaktaydı. Enver Bey, Senûsî ailesinden evlenip Osmanlı hâkimiyetinin resmen sona ermesinin ardından bir Arap hilâfetine önderliğine soyunması (Simon, s. 147) gibi rollerin biçildiği yaklaşımları ve söylemleri içinde yerli ahalinin örgütlenmesi ve etkin bir direnişin oluşturulmasında başarı kaydetti. İtalyan kuvvetlerinin, işgalden sonra Trablusgarp valiliğine tayin edilen Neşet ve Ali Fethi beylerin kumanda ettikleri Türk birlikleri karşısındaki zayıflık ve yenilgisi bunun bir göstergesi oldu (23 Ekim 1911). İtalyan hükümeti bu gelişme karşısında telâşa kapılarak Trablusgarp ve Bingazi'nin ilhak edildiğine dair bir beyannâme yayımladı (5 Kasım 1911). Başarısızlık, Osmanlı Devleti'nin başka cephelelerde de sıkıştırılması ve işgali kayıtsız şartsız taniyacak bir barışa yanaştırılması arayışını beraberinde getirdi.

Savaşın Yayılması. Adriyatik'teki Tokat ve Alpagu adlı iki torpido daha savaş

ilânından bir gün önce saldırıya uğradı, Tokat saf dışı edildi, Preveze Limanı'na kaçan diğer gemi ise burada bulunan Hamidiye torpidosuyla birlikte batırıldı. İtalya'nın bu sulardaki etkinliği Yunanistan ile Avusturya-Macaristan'ı rahatsız etti ve savaşın başta varılan anlaşmaya aykırı olarak küçük hükümdarlarının Osmanlılar'ın elinde kalan son toprakları da paylaşmak üzere çeşitli askerî ve siyasî hazırlıklar içinde olduğu Balkanlar'a yayılması ihtimali tedirginlik yarattı. Bu arada Beyrut önlerinde bulunan Osmanlı gemileri savaş ilânı sebebiyle âcilen Çanakkale Boğazı'na girmek üzere yola çıktı. İki eski zırhlı, iki yaşlı kruvazör ve birkaç torpidodan oluşan donanma Boğaz'dan içeri girmeyi başardı ve İtalyanlar'ın buraya yapabilecekleri bir saldırı için konumlandı. Bu durumda Trablusgarp ile deniz bağlantısı da kesilmiş oluyordu.

Trablusgarp'ı ilhak ettiğine dair İtalyanlar'ın yayımladığı beyannâme pratikte pek anlam ifade etmiyordu, zira bölgenin kıyı şeridindeki belirli yerler dışında denetimi gerçekleşmiş değildi ve yerel direniş sebebiyle de bunun kısa zamanda olabileceğinden şüphe duyuluyordu. Bu durumda savaş alanının Anadolu kıyılarına kaydırılması, İzmir Limanı, çevresindeki adalarla Rodos ve Beyrut gibi hedeflerin zorlanması gündeme geldi, bunun için devletlerin muhtemel itiraz ve kaygıları diplomatik yollardan teskin edildi. Bu ihtimallere Bâbüâli tarafından Çanakkale Boğazı'nın kapatılması ve İtalyan vatandaşlarının sınır dışı edilmesi gibi önlemlerle karşılık verilmesi büyük devletlerin itirazına yol açtı. Osmanlı hükümeti büyük bir çaresizlik içinde kaldı, Hariciye Nâzırı Âsım Bey'in Fransız elçisiyle yaptığı görüşme neticesinde İtalyan saldırılarının genişleyeceği ve büyük devletlerin hareketsiz kalacağı anlaşıldı (Kurtcephe, s. 106).

İtalya'nın ilk hedefi Beyrut oldu. Başta Fransa olmak üzere diğer büyük devletlerin özellikle ticarî çıkarlar açısından ilgi duyduğu bu şehrin bombalanması, Trablusgarp'ın İtalya'ya terki hususunda Osmanlı Devleti üzerinde bir baskı kurulmasına yol açabilirdi. İtalyan savaş gemileri limandaki deniz vasıtalarını batırdı, şehre atılan toplar tahribata ve ölümlere yol açtı (24 Şubat 1912). Yalnızca o bölgede (Halep, Suriye, Beyrut vilâyetleri ve Kudüs sancağı) yaşayan İtalyanlar'ın sınır dışı edilmesi kararı bu saldırı sonunda verildi. Boğaz'ın kapatılmasıyla ilgili girişimler neticede büyük devletleri harekete geçirdiy-

se de bu esasen Trablusgarp'ta saplandığı bataktan bunların yardımlarıyla çıkmayı bekleyen İtalya'nın arzu ettiği bir gelişmeydi. İtalya 9 Mart'ta Beyrut saldırısına son verdiğini ilân ederken büyük güçlerin Osmanlı Devleti'ni barışa, daha doğrusu Trablusgarp'ı terketmeye yanaştırma baskıları daha bir ağırlık kazandı. İtalyan gemilerinin Adalar denizindeki faaliyetleri ve Çanakkale'ye saldırı söylentileri savaşa yeni bir boyut kazandı. Nitekim düşman filosu 18 Nisan'da Boğaz girişine geldi ve girişteki tabyaları topa tuttu. Bu gelişme üzerine sayıları 50.000'i bulduğu tahmin edilen İtalyan vatandaşlarının tamamının sınır dışı edilmesine karar verildi, ancak bu 2000 kişiye isabet eden göstermelik bir uygulama olarak kaldı. Boğazlar'ın ticaret gemileri dahil tamamen kapatılması ayrı bir problem yarattı ve pek uzun süreli olmadı, 2 Mayıs 1912'de tekrar ticarî trafik serbest bırakıldı. İtalya 17-18 Temmuz'da Boğaz'a ikinci bir saldırı teşebbüsünde bulundu ve Boğaz girişindeki tabyalar topa tutuldu. Bu son saldırı, büyük devletlerin itirazları sebebiyle Osmanlı Devleti'nin Boğazlar'ı kapatma iradesi olmadığını tekrar ortaya koydu.

İzmir yakınlarındaki Alaçatı ve Ilıca tel-siz-telgraf hatlarının ve Rodos-Sakız-Limni-Bozcaada-Selânik gibi diğer hatların tahribi, Sisam gibi bazı adaların topa tutulması ve daha sonraki Boğaz saldırılarının ardından yeni hedefler belirlenmesi aşamasına geçildiğinde Rodos ve çevresindeki adaların (Oniki Ada) işgali İtalyan savaşının en önemli merhalesini teşkil etti. Rodos'un işgali 24 Nisan 1912 tarihinde başladı, adada karşı koyacak yeterli sayıda askerî güç yoktu, yerli Rum ahalinin de İtalyanlar'ın yanında ve Türkler'in karşısında yer alması şaşkıncı değildi. Adanın askerî kumandanı Abdullah Bey sayıları ancak 920 kadar olan birlikleriyle sonunda teslim olmak zorunda kaldı (17 Mayıs). İtalyan donanması mayıs ayı içinde çevre adaların da işgalini tamamladı, böylece Rodos ve Oniki Ada ile yakınlardaki diğer adalar ele geçirilmiş oldu. Bütün bu gelişmeler esnasında Ege'de bayrak gösteren bir Türk gemisine rastlanmadı. İzmir'e saldırı veya Sakız adasının işgali ise İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın karşı çıkmasıyla önlendi. Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa 19 Mayıs'ta çektiği bir telgrafla bu işgalleri Trablusgarp'taki kumandanlara tebliğ etti ve yine de Trablusgarp'ın İtalya'ya bırakılmasının söz konusu olmadığını bildirdi. Böylece İtalyan

uçaklarının havadan attıkları ve verdikleri abartılı zafer ve hezimet havadisleriyle mânevîyat kıran broşürlerine karşılık veriliyordu. Ancak Osmanlı hükümetinin bu işgaller karşısında gelişmeleri büyük devletler nezdinde protesto etmekten başka yapacağı bir şeyi olmadığı da ortadaydı.

Savaşın bir diğer uzak cephesi Kızıldeniz'deki Eritre'den (Habeşistan kıyı bölgesi) açıldı. Burada bir sömürge sahibi olmak isteyen İtalya, Adova'da utaç verici bir hezimet yaşamış (1 Mart 1896), büyük maliyetlerle sürdürülen uzun uğraşlardan sonra nihayet Habeşistan'ın bağımsızlığını tanıma karşılığında Eritre'ye sahip olmayı başarabilmişti (Ekim 1896 barışı). Bölgedeki sahil şeridinin, karşısındaki Cidde ve Yemen ile birlikte vaktiyle Osmanlı Habeş eyaletini teşkil ettiği bilinmekteydi. İtalyan savaşı patladığında Osmanlı Devleti burada isyan halindeki İmam Yahyâ ile uzlaşma yoluna gitti, ancak Asîr bölgesinde devam eden Şeyh İdrîs'in isyanını bastıramadı. Şeyh İdrîs, İtalya tarafından para ve silâhla destekleniyordu. İtalyanlar karaya ayak basmamakla beraber denizlerde önlerine çıkan gemileri batırdı, sahiller ve adalardaki yerleşim bölgelerini, bu arada 21 Temmuz 1912'de açık liman ilân edilmiş olmasına rağmen Kızıldeniz'deki Hudeyde Limanı'nı topa tuttu. İtalyan ablukası ve saldırıları ekim ayına kadar devam etti ve ancak barışın ardından sona erdi. Savaşın bu taraflardaki evreleri, Osmanlı Devleti'ni Habeş hükümetiyle İtalyanlar'a karşı bir ittifak kurma düşüncesine sevk etmiş olmakla birlikte bu hiçbir zaman gerçekleşmedi (*a.g.e.*, s. 135-137).

Mart 1912 tarihinden itibaren barış girişimleri el altından yürütülmeye başlandı. Savaşın ümitsiz gidişi, Osmanlı Devleti'nin iki hususta olumlu cevap verilmesi halinde Trablusgarp'ın terkine rıza gösterebileceğine işaret etmekteydi: Padişahın hükümlerinin haklarının -Berlin Antlaşması'ndan sonra Bosna-Hersek ve Bulgaristan emirliklerinde olduğu gibi- kâğıt üzerinde de olsa saklı tutulması ve taşıdığı halifelik sıfatından dolayı yerel halkın dinî bağlarının korunması. İslâm dünyasının tepkisi ve esasen tartışılmakta olan halifelik konumu sebebiyle bu hususlar dış görünüşü kurtarmaya yönelikti. İtalya'nın da dinî irtibatın korunmasına yönelik çözüm şekillerine açık ve hatta Trablusgarp'tan hissesine düşecek Düyûn-ı Umûmiyye borçlarının üstlenilmesine hazır olduğu anlaşılmaktaydı. Trablusgarp'taki Osmanlı

askerlerinin tahliyesinden sonra Rodos'un ve işgal edilen diğer adaların iadesi öngörülmekteydi. Öte yandan Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Devleti için büyük bir yenilgiyle sona erecek olması küçük Balkan devletlerinin bir araya gelmesinin yollarını açmış bulunuyordu. Bunların aralarındaki ihtilâfları bir yana bırakarak Türk topraklarını paylaşmak üzere nihâî bir hesaplasmaya hazırlandıklarının gözlenmesi Osmanlı tarafı için daha hayati bir tehlikenin ufukta belirmesi anlamına gelmekteydi. Bu şartlar altında İtalyan barışının tam bir teslimiyet içinde gerçekleşmesi kaçınılmazdı.

Nihayet İtalyanlar'la doğrudan görüşme aşamasına geçildi. İlk toplantı Şûrâ-yı Devlet reisi Said Halim Paşa riyasetindeki Türk heyetiyle 11 Temmuz 1912'de Lozan'da yapıldı. 17 Temmuz'da Said Paşa kabinesinin istifası sebebiyle Said Halim Paşa 28 Temmuz'da dönmek zorunda kaldı. İki eski sadrazamı da içine alan yeni hükümet (büyük kabine), partiler üstü bir nitelikte olmak üzere Doksanüç Harbi Şark Cephesi Kumandanı Gazi Ahmed Muhtar Paşa tarafından kuruldu. Hariciye Nezâreti'ne Gabriel Noradonkyan Efendi getirildi. Yeni hükümet 5 Ağustos'ta barış şartlarını görüşmek üzere toplandı. Sofya sefiri Mehmed Nâbi ve Roma elçiliğinde memur olarak çalışan Rumbeyoğlu Fahreddin beylerden oluşan yeni delege heyetine gerekli tâlimatı vererek, Lozan'da barış görüşmelerinin ikinci safhasını başlattı (13 Ağustos). Trablusgarp ve Bingazi'nin terkinin İslâm dünyasında olumsuz etkiler bırakacağı endişesiyle Bâbîâli da ha ziyade bunu örtecek formüller üzerinde durmaktaydı: Bu toprakların İtalyan hâkimiyetini tanımaksızın muhtariyet verilerek terki, padişahı temsilen bir şahsın vekâleti, bölge idaresinin bu aşamalardan sonra İtalyanlar'a bırakılması. Şeyh İdrîs'i de içine alacak bir genel af ilânı, İtalyan imtiyazlarında savaş öncesi duruma dönülmesi, bölgenin terki sebebiyle belirli bir tazminat ödenmesi. Trablusgarp'ın ilhakının kayıtsız şartsız tanınması ve buralardaki Türk askerlerinin çekilmesinin ardından Rodos ve diğer adaların tahliyesi ana madde olarak kalmaya devam etti. Bu sırada Balkan devletlerinin aralarındaki ittifaklar açığa çıktı ve son paylaşım için bir savaşı çıkması aşamasına gelindi. Bu gelişme karşısında artık görünüşü değil İstanbul'un kurtarılması ön plana çıkmaktaydı. Böylece İtalyanlar'la 18 Ekim'de Lozan yakınlarındaki Uşi (Ouchy) kasaba-

sında zikredilen hususlar dahilinde nihâî bir barış antlaşması imzalandı. Müslüman dünyasının gözünü boyamak amacıyla 15 Ekim tarihli olarak düzenlenen diğer bir belgeyle Trablusgarp vilâyeti ve Bingazi sancağına muhtariyet veren ve bir nâib-i saltanatla bir kadı tayin eden padişah emri yayımlandı. Saltanat nâibliğine kendisine vezirlik tevcih edilerek Şemseddin Bey memur edildi. Böylece kamuoyunda İtalya'nın bu muhtar eyalete el koymuş olarak gösterilmesi amaçlanıyordu (a.g.e., s. 221). İtalyanlar'ın, Trablus ve askerî yönden daha iyi bir direniş gösteren Bingazi topraklarını Türk kuvvetlerinin geri çekilmesinden sonra tamamen denetim altına almaları uzun yıllar sürdü. 1915 yılına gelindiğinde İtalyanlar ancak Trablusgarp, Hums, Bingazi, Derne, Beyzâ gibi sahildeki bazı yerleri denetim altında tutabilmişlerdi. Arap halkı barışı ve topraklarının İtalyanlar'a terkini hayal kırıklığı içinde karşıladı. Balkan savaşlarındaki ağır hezimet ve son Osmanlı topraklarının paylaşımı İtalya'yı Rodos ve civarındaki adaları tahliye etme sözünden geri çevirdi. Trablusgarp ve Bingazi için öngörülen muhtariyet ve niyâbet kâğıt üzerinde kaldı. I. Dünya Savaşı'nın ardından İtalyan işgalleri bir zaman için Güney-Batı Anadolu topraklarına da sirayet etti. Osmanlı Devleti, Sevr Antlaşması'nın 121. maddesi uyarınca Trablusgarp ve Bingazi üzerinde bütün haklarından feragat etti. Lozan Antlaşması'nda da bu husus ayrıca teyit edildi. Bu yerler 1942 yılına kadar İtalyan sömürgesi olarak kaldı ve ancak 1951'de uzun mücadeleler sonunda bağımsızlığına kavuştu. Lozan Antlaşması'nda tasdik edilen Rodos ve Oniki Ada'daki İtalyan hâkimiyeti ise II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar devam etti ve buraları sonunda Yunanistan'a devredildi. Trablusgarp Savaşı, Balkan devletlerini bir araya getirmesi ve Avrupa topraklarındaki kültürel, beşerî, dinî ve siyasal anlamda asırlardır devam eden Osmanlı varlığına son veren büyük bir felâket ve bozguna yol açmasının ötürü hayati önem arzeder.

BİBLİYOGRAFYA :

Avânzâde Mehmed Süleyman, *Trablusgarb, Devlet-i Aliyye-İtalya Vekayi-i Harbiyyesi*, İstanbul 1327; H. von dem Borne, *Der italienisch-türkische Krieg. 1911-1912*, Oldenburg 1913; A. Sommerfeld, *Der italienisch-türkische Krieg und seine Folgen*, Berlin 1912; W. C. Askew, *Europa and Italy's Acquisition of Libya: 1911-1912*, Durham-North Carolina 1942; Orhan Koloğlu, *Trablusgarb Savaşı (1911-1912) ve Türk Su-bayları*, Ankara 1960; a.mlf., *The Islamic Public Opinion during the Libyan War 1911-1912*, Tri-

poli 1988; R. Simon, *Libya Between Ottomanism and Nationalism: The Ottoman Involvement in Libya during the War with Italy (1911-1919)*, Berlin 1987; Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara 1989; T. W. Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri* (trc. Deniz Berktaş), İstanbul 1990; İsrâfil Kurtcepe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Ankara 1995; Ömer Osman Umar, "Trablusgarp Savaşı Sırasında İtalya'nın Beyrut'u Bombardmanı", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, XVII/51, Ankara 2001, s. 727-784; Ettore Rossi, "Trablus", *İA*, XII/1, s. 449-450.

KEMAL BEYDİLLİ

TREBINJAC, İbrahim

(1912-1982)

Bosnalı âlim.

14 Ekim 1912 tarihinde Saraybosna'da doğdu. 1933'te Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nden, 1939'da Yüksek İslâm Şeriat-Teoloji Okulu'ndan mezun oldu. Ezher'de bir yıl okudu (1933-34). Memleketinde Mustafa Mujezinoviç ve Hamdi Berberoviç'in yanında Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi ve kırâat-i seb'âyı öğrendi. 1933-1945 yılları arasında imamlık ve Saraybosna'daki okullarda din dersi öğretmenliği yaptı. 1944-1946 yıllarında Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nde ders verdi. "El-Hidâyet" adlı Müslüman Âlimler Birliği ve antikomünist bir hareket olan Genç Müslümanlar'la olan ilişkisi yüzünden 1946'da hapse atıldı ve iki yıl boyunca mahkemeye çıkarılmadan tutuklu kaldı. 1948'de serbest bırakılmasının ardından girdiği bir şirkette 1965'in ortalarına kadar çalıştı. Hükümet tarafından Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nde tekrar çalışmasına izin verilince 1965'ten 1977 yılında emekliye ayrılıncaya kadar burada görev yaptı. O zamanlar Yugoslavya'da İslâmî eğitim veren iki okuldan biri olan bu medresede iki defa yöneticilik yaptı. 1977'de Saraybosna'da İslâmî Teoloji Fakültesi (bugün İslâmî İlimler Fakültesi) açıldığında burada kırâat ve hadis okuttu ve profesörlüğe yükseldi. Elli yıllık meslek hayatı boyunca Saraybosna'daki birçok camide imam, hatip, vâiz olarak da görev yapan Trebinjac hutbeleri Boşnakça'ya çeviren ilk hatiplerden biridir. Trebinjac 16 Ekim 1982 tarihinde Saraybosna'da vefat etti. Komünizm yönetimi zamanında müslüman kamuoyu ve özellikle Genç Müslümanlar hareketi tarafından saygı duyulan âlimler arasındaydı. Saraybosna caddelerinden biri onun ismini taşımaktadır.

Eserleri. Trebinjac 1930'lu yılların başından itibaren gazete ve dergilerde yazdığı yazılarla güncel meselelere dair Arapça ve